

Еще одно заметное явление в развитии русского языка, тесно связанное с тенденцией к унификации – это влияние разговорной речи на письменную. В настоящее время стремление литературного языка к сближению с устной речью сказывается на всех уровнях языка, особенно на лексике, словообразовании, синтаксисе. В сфере морфологии эта тенденция также проявляется довольно заметно.

УДК 811.161.3

В. П. Дзігадзюк, асп. (МДПУ імя І. П. Шамякіна, г. Мазыр)

РЭТРАСПЕКТЫЎНАЯ ПРАСТОРА Ў КАНТЫНУУМЕ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

На сённяшні дзень вялікую ўвагу звяртаюць да сябе тэкст і яго часавая прастора. Катэгорыя кантынуума і дыскантынуума безумоўна з’яўляюцца неад’емнай часткай любога апавядання. Таму даследаванне спосабаў і сродкаў рэалізацыі гэтых адзінак – актуальнае пытанне ў сучасным мовазнаўстве. Многія даследчыкі вызначаюць катэгорыю рэтраспекцыю, як перарыў у апавяданні з мэтай паведамлення дзеянняў, якія адбыліся ў адносінах да моманту гутаркі [1], якая «мае не толькі план зместу, але і план выражэння» [2, с. 4] і з’яўляецца самастойнай граматычнай катэгорыяй у межах тэксту [3].

Намі адзначана, што рэтраспектыўная прастора можа вызначацца рознымі лексіка-граматычнымі, сінтаксічнымі маркерамі, якія цесна звязаны логіка-семантычнымі адносінамі. Так, крок назад у паслядоўным разгортванні падзей рэалізуецца пры дапамозе сэнсавага або інтанацыйнага вылучэння. Адасобленыя члены сказа рэтраспектыўна паведамляюць, паясняюць або дадаткова дапаўняюць сэнс выказвання. Так, у наступнай тэкстаструктуры *Тым больш, ведаючы ўсё – пра што я тут распавёў і пра што змайчаў, – ты, можа, не пераступіла б парог маёй хаты* (Л. Рублеўская), адасоблены член сказа, развіты залежнымі словамі, тлумачыць змест асобнай словаформы “усё”, што прадвызначае ўдакладняльна-паясняльныя адносіны.

Экспліцытным сродкам рэпрэзентацыі рэтраспекцыі вылучаюцца адасобленыя азначэнні, выражаныя дзеепрыметнікамі прошлага часу. Гэтая форма з’яўляецца выразнікам адноснага часу, так як з’яўляецца залежным кампанентам поліпрэдыкатыўнага атрыбутыўнага комплексу, і яе рэтраспектыўная функцыя залежыць ад часу асноўнага дзеяслова: *Ля акна – пазлацаны іканастанс, прывезены з Царграда* (В. Іпатава); *Магда і пра скрутак, перададзены*

суседкай старога, успомніла толькі ў цягніку, калі Карлуша зашаргатаўся ў сваёй клетцы, засунутай на самы верх, на месца матрацаў (Л. Рублеўская). Як бачым, рэтраспектыўнае адасобленае азначэнне можа быць адзіночным, развітым залежнымі словамі і праяўляць атрыбутыўныя адносіны да асноўнай часткі сказа. Трэба дадаць, што ў пераважнай большасці такія сінтаксічныя адзінкі з'яўляюцца паказчыкамі кампазіцыйна-тэкставай рэтраспекцыі, бо ўводзяць новую інфармацыю ў паслядоўны паток апавядання. Аднак сустракаюцца і такія выпадкі, калі адасобленыя азначэнні адсылаюць да ўжо вядомай падзеі, факта і г. д.: *Ваяваў добра, бо ўжо не шкадаваў жыцця, купленага занадта дарагой цаной* (Л. Рублеўская).

Іншы раз не адасобленыя азначэнні таксама выступаюць паказчыкам часавага напрамку ў прошлае. Рэтраспектыўнае значэнне такіх адзінак абумоўлена лексіка-граматычнымі ўмовамі, якія выступаюць у якасці атрыбутыўнай характарыстыкі вызначальнага слова: *Я пачала знаёміцца са змесцівам **вынесены** са скляпення папак* (Л. Рублеўская). У дадзеным выпадку мы назіраем пераход у тую часавую прастору, якая ужо адбывалася раней у паслядоўным разгортванні падзей апавядання.

Асаблівасць адасобленай акалічнасці ў беларускай мове заключаецца ў тым, што гэтая форма не выражае ні абсалютнай, ні адноснай часавай арыентацыі, аднак могуць разглядацца моманты імпліцытнай разнапланавасці. Гэта звязана з суадносінамі трывання асноўнага дзеяслова і адасобленай акалічнасці, гэтаксама лексічнага значэння прыслоўнай канструкцыі. Такім чынам, рэтраспектыўныя адносіны могуць выяўляцца ў такіх комплексах нягледзячы на тое, што даданая частка граматычна не мае адноснага значэння: *Ад гэтага твар здаецца незнаёмым, нібы ў душы смяецца яна з князеўны, **завабіўшы яе немаведама куды*** (В. Іпатава). У падобных тэкстаструктурах рэтраспектыўнае значэнне адасобленай акалічнасці дасягаецца дадатковым дзеяннем з адценнем мінулага, якое яна выражае ў адносінах да прэдыкатыва, што паясняе.

Рэтраспектыўнае вяртанне да ўжо згаданых раней падзей у кантынууме апавядання адбываецца ў сказах з эліпсам назоўніка, які вызначаецца дзеепрыметнікам. У падобных канструкцыях адбываецца вытворная дэрывацыя назоўніка ў выніку субстантывацыі дзеепрыметніка прошлага часу залежнага стану: *Цяпер можаш лічыць **прачытанае** страшнай казкай, закрыць кніжку, і я шчыра жадаю табе шчасця* (Л. Рублеўская); *Але, значыць, **убачанае** мною ў музеі – не ўсё?* (Л. Рублеўская). Як бачым, субстантыў захоўвае сваё семантычнае значэнне дзеяння, папярэдняе таму, што выражана

прэдыкатывам і пры гэтым мае адсылачную функцыю. У аналізуюмых тэкстасструктурах назіраецца дыстантная пераадрасацыя да падзей у рамках тэксту, што прадвызначае адсылачную рэтраспекцыю.

Той жа від дыскантынуума цесна звязаны з загалоўкам тэксту. Зварот чытача да назвы адбываецца з мэтай яго пераасэнсоўвання, што абумоўлена імпліцытнымі і экспліцытнымі сродкамі сувязі. У большасці выпадкаў пры чытанні рэтраспектыўны пераход адбываецца на выснове лексічных адзінак, якімі названы твор. Такі зрух у часе адбываецца, калі заглавак мае назву галоўнага персанажа – творы В. Іпатавай “Прадыслава”, “Святаслава”, “Давыд Гарадзенскі”, “Скор з пявучага ручая” і г. д.; называе асноўную тэму, вобраз або прадмет, аб чым будзе ісці размова: *Ды што ўспамінаць... Багіня памяці Мнемазіна носіць пантофлі са свінцовымі абцасамі* (Л. Рублеўская “Пантофля Мнемазіны”).

Імпліцытнасць рэтраспекцыі да заглаўка тэксту рэалізоўваецца, калі ён адлюстроўвае канцэпт твора. Пры дапамозе вобразаў ці сімвалаў адрасат у працэсе чытання ўскосна звяртаецца да назвы і абгрунтоўвае ўкладзены ў яе сэнс: В. Іпатава “Чорная Княгіня”, “Набег”.

Іншым разам сувязь заглаўка і рэтраспекцыі абумоўлена толькі пасля чытання ўсяго тэксту, так як іншым разам асноўны сэнс назвы разумеецца толькі пры супастаўлення яго з ужо прачытаным творам, напрыклад “Пад нагамі нашымі”, “Песні маці” В. Іпатавай. Такім чынам, паміж заглаўкам і тэкстам існуюць рэтраспектыўныя адносіны. Не важна пры чытанні або пасля чытач заўсёды звяртаецца да назвы твора з мэтай разумення задумы аўтара.

Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе нам сцвярджаць, што катэгорыя рэтраспекцыя можа рэалізоўвацца экспліцытнымі і імпліцытнымі сродкамі. Выразнасць часовай прасторы – дыскантынуума – залежыць ад ступені выяўленнасці лексіка-семантычных, граматычных і сінтаксічных асаблівасцей маркераў. Намі вызначана, што кампазіцыйна-тэкставая рэтраспекцыя выяўляецца адасобленымі і не адасобленымі азначэннямі, адасобленымі акалічнасцямі; адсылачная разнавіднасць рэтраспекцыі – пад ўплывам субстантывацыі дзеепрыметніка, заглаўка тэксту. Такім чынам, аналізуюмая катэгорыя выклікае вялікую цікавасць да далейшага даследавання яе маркераў рэпрэзентацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. Брускова, Н. В. Категории ретроспекции и проспекции в художественном тексте: на материале немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Брускова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1983. – 22 с.

2. Федорова, Л. Н. Категория ретроспекции в художественном тексте : на материале английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Н. Федорова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1982. – 21 с.

3. Тивьяева, И. В. Ретроспективные сверхфразовые единства : формы и функции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. В. Тивьяева. – Тула, 2007. – 175 с.

УДК 811.161.1'373–115+811.161.3'373–115

И. В. Елынцева, канд. филол. наук, вед. науч. сотр.
(Центр исследований белорусской культуры,
языка и литературы НАН Беларуси, г. Минск)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ АДВЕРБАТИВОВ КАК ЧАСТЕРЕЧНЫЕ СЕГМЕНТЫ ЦВЕТОВЫХ ЛСП В БЛИЗКОРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ

Коррелирующие цветовые лексико-семантические поля (ЛСП) в сопоставляемых языках представляют собой упорядоченные совокупности лексических единиц разных частей речи (прилагательных, существительных, глаголов, наречий и причастий) с общим семантическим компонентом – архисемой *цвет / колер* и имеют выраженную структуру: *ядро – околоядерная зона – центр – периферия*. Все члены ЛСП, в том числе полей «Цвет» и «Колер», в обоих языках в зависимости от частеречной характеристики объединяются в более мелкие, также иерархически организованные множества – лексико-семантические группы (ЛСГ), имеющие, как и поля, зонную организацию.

Основой распределения единиц в языках по тем или иным ЛСГ служит частеречная принадлежность слов, входящих в данное поле. Количество ЛСГ, выделяемых в конкретном поле, соответствует тому, единицы каких грамматических разрядов его формируют. Как показал фактический материал, в состав цветовых ЛСП русского и белорусского языков входят четыре ЛСГ:

1) ЛСГ адъективных единиц (рус. *багровый, голубой, кремовый* / бел. *барвовы, блакітны, крэмавы*); сюда же с формальной точки зрения включаются и причастия (рус. *белённый, синённый, чёрнённый* / бел. *белены, сінены, чэрнены*);

2) ЛСГ процессуальных единиц (рус. *буреть, выжелтить, под-*